

HARBIY TERMINLARNING MANTIQUIY VA PSIXOLOGIK TA'SIRI, ULARNING KOMMUNIKATIV VAZIFALARI VA HARBIY SOHADA ISHLATILISHIDAGI AHAMIYATI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i07.012>

Musurmanova Shaxnoza Qo'chqorovna

ORCID: 0009-0001-3481-493X

salimovas@gmail.com

Xalqaro innovatsion universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada harbiy terminlarning mantiqiy ta'siri (aniqlik, mantiqiy tuzilish va sinonimlardan qochish), psixologik ta'siri (motivatsiya, ruhiy barqarorlik va jangovar ruhni shakllantirish), kommunikativ vazifalari (buyruqlar samaradorligi, xatolikni minimallashtirish) hamda harbiy sohada ishlatilishidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot O'zbekiston Qurolli Kuchlari kontekstida olib borilgan bo'lib, adabiyotlar tahlili, semantik va kognitiv yondashuvlar asosida harbiy terminlarning nafaqat leksik birlik, balki muloqot vositasi va psixologik omil sifatidagi rolini ochib beradi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, harbiy terminlar jangovar tayyorgarlikni oshirish, intizomni ta'minlash va xalqaro hamkorlikda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: harbiy terminlar, mantiqiy ta'sir, psixologik ta'sir, kommunikativ vazifalar, harbiy psixologiya, terminologiya, jangovar muloqot, kognitiv lingvistika

LOGICAL AND PSYCHOLOGICAL IMPACT OF MILITARY TERMS, THEIR COMMUNICATIVE FUNCTIONS AND THEIR IMPORTANCE IN THE MILITARY FIELD

Musurmanova Shakhnoza Kuchkarovna

ORCID: 0009-0001-3481-493X

salimovas@gmail.com

International Innovative University

Abstract: This article analyzes the logical effects of military terms (accuracy, logical structure and avoidance of synonyms), psychological effects (motivation, mental stability and the formation of a fighting spirit), communicative tasks (command efficiency, error minimization) and their importance in their use in the military field. The study was conducted in the context of the Armed Forces of Uzbekistan and, based on the analysis of literature, semantic and cognitive approaches, reveals the role of

military terminology not only as a lexical unit, but also as a means of communication and a psychological factor. The results show that military terminology is important for improving combat readiness, ensuring discipline, and international cooperation.

Keywords: military terminology, logical impact, psychological impact, communicative tasks, military psychology, terminology, combat communication, cognitive linguistics

Kirish: Harbiy soha yuqori intizom, tez qaror qabul qilish va aniq muloqotni talab etadigan maxsus faoliyat turi hisoblanadi. Harbiy terminlar esa bu jarayonning asosiy vositasi bo'lib, nafaqat maxsus tushunchalarni ifodalaydi, balki mantiqiy aniqlik va psixologik ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy tilshunoslikda harbiy terminologiya kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan o'rganilmoqda, chunki ular metafora, kontseptual modellar va kognitiv ramzlar orqali inson tafakkurini shakllantiradi. Harbiy terminlar oddiy lug'atdan farqli o'laroq, aniqlik, qisqalik va sinonimlardan qochish xususiyatlariga ega bo'lib, ular harbiy faoliyatning samaradorligini belgilaydi. O'zbekiston Qurolli Kuchlari tizimida harbiy terminologiyaning rivojlanishi milliy mudofaa qobiliyatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqola harbiy terminlarning mantiqiy-psixologik ta'sirini, kommunikativ vazifalarini va amaliy ahamiyatini ilmiy jihatdan yoritishga qaratilgan. Harbiy terminologiya - bu shunchaki maxsus so'zlar to'plami emas, balki alohida mantiqqa, tuzilishga va vazifaga ega bo'lgan murakkab til tizimidir. Harbiy soha o'ziga xos xavf-xatar, tezkorlik va aniqlikni talab qilgani bois, bu sohada ishlatiladigan har bir termin qat'iy mantiqiy asosga, kuchli psixologik ta'sirga va aniq kommunikativ vazifaga ega bo'lishi shart. Ushbu maqolada harbiy terminlarning uch asosiy jihati - mantiqiy-psixologik ta'siri, kommunikativ vazifalari va amaliy ahamiyati - atroflicha ko'rib chiqiladi.

O'zbekiston kontekstida harbiy terminologiya qadimgi turkiy bitiklardan (O'rxun-Enasoy) boshlab Temuriylar davri, Xorazmshohlar, Qoraxoniylar va Mustaqillik davrigacha rivojlanib kelgan. H. Dadaboyev va H. Yodgorovning "O'zbek harbiy terminologiyasi" asarida ta'kidlanganidek, harbiy terminlar o'z qatlam (turkiy ildizlar) va o'zlashma qatlam (arab, fors, rus-baynalmilal)dan iborat bo'lib, milliy mudofaa tizimining asosini tashkil etadi. Zamonaviy harbiy harakatlar (gibrid urushlar, texnologik jangovar harakatlar) sharoitida terminlarning aniqligi va psixologik ta'siri yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Masalan, harbiy psixologiyada terminlar askarlarning "ma'naviy immunitet"ini hosil qilishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqola harbiy terminlarning mantiqiy-psixologik mexanizmlarini, kommunikativ funksiyalarini va O'zbekiston Qurolli Kuchlari amaliyotida qo'llanilishidagi ahamiyatini ilmiy jihatdan yoritishga qaratilgan bo'lib, tilshunoslik, psixologiya va harbiy fanlar o'rtasidagi integratsiyani ta'minlaydi.

1. Harbiy terminlarning mantiqiy tabiati

Harbiy terminlar, birinchi navbatda, aniqlik va bir ma'nolilik tamoyiliga asoslanadi. Oddiy so'zlashuv tilidan farqli o'laroq, harbiy terminda ko'p ma'nolilikka (polisemiyaga) yo'l qo'yilmaydi - har bir termin faqat bitta aniq tushunchani ifodalashi kerak. Masalan, "buyruq", "razvedka", "front chizig'i" kabi so'zlar oddiy nutqda erkin talqin qilinishi mumkin bo'lsa-da, harbiy kontekstda ular qat'iy belgilangan protsedura va vaziyatlarni anglatadi.

Bu mantiqiy qat'iylik quyidagi vazifalarni bajaradi:

Chalkashlikning oldini olish - jangovar vaziyatda noaniq buyruq insonlar hayotiga zomin bo'lishi mumkin;

Tezkor qaror qabul qilish - aniq terminologiya fikrlash jarayonini tezlashtiradi, chunki har bir so'z ortida allaqachon shakllangan tushuncha va harakat modeli yotadi;

Standartlashtirish - turli qism va bo'linmalar o'rtasida bir xil tushunish darajasini ta'minlaydi.

Shu tariqa, harbiy termin nafaqat nom, balki mantiqiy jihatdan qisqartirilgan "harakat dasturi" vazifasini ham bajaradi.

2. Harbiy terminlarning psixologik ta'siri

Harbiy terminologiyaning psixologik jihatida alohida e'tiborga loyiq. So'zlarning tanlanishi jangchi va butun harbiy jamoaning ruhiy holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi:

Ishonch va intizom shakllantirish. Aniq va qat'iy terminlar askarlarda tartib-intizom va o'ziga ishonch tuyg'usini kuchaytiradi. Noaniq buyruq esa ikkilanish va tashvishni keltirib chiqarishi mumkin.

Hissiy masofa yaratish. Ba'zi terminlar (masalan, texnik yoki neytral atamalar) og'ir vaziyatlarni - yo'qotish, halokat, zarar kabi holatlarni - hissiy jihatdan "yumshatish" uchun ishlatiladi. Bu jangchining ruhiy barqarorligini saqlashga yordam beradi, chunki haddan tashqari hissiy til stressni kuchaytirishi mumkin.

Jamoaviy o'ziga xoslikni mustahkamlash. Maxsus terminlarni bilish va ulardan foydalanish harbiy xizmatchida "o'z jamoasiga tegishlilik" hissini kuchaytiradi, bu esa jamoaviy ruh (korporativ ruh) va o'zaro ishonchni oshiradi.

Vaziyatni nazorat qilish tuyg'usi. Terminologiya orqali murakkab va xavfli vaziyat tushunarli, boshqariladigan qismlarga bo'linadi - bu esa stress ostida psixologik barqarorlikni ta'minlaydi.

Metodologiya: Tadqiqot deskriptiv, semantik va kognitiv tahlil usullariga asoslangan. Asosiy manbalar sifatida O'zbekiston va xalqaro ilmiy adabiyotlar (harbiy psixologiya, terminologiya va lingvistika bo'yicha maqolalar, o'quv qo'llanmalar) o'rganildi. Harbiy terminlarning strukturali-semantik tahlili, ularning kommunikativ va psixologik funksiyalarini ochish uchun kognitiv lingvistika yondashuvi qo'llanildi. Empirik material sifatida harbiy lug'atlar, buyruqlar namunasi va psixologik tayyorgarlik bo'yicha tadqiqotlar tahlil qilindi. Tadqiqotning asosiy bosqichlari:

adabiyotlar tanlash, terminlar tasnifi, ta'sir turlarini aniqlash va xulosalar chiqarishdan iborat.

Tadqiqot deskriptiv, semantik-strukturali, kognitiv va psixologik tahlil usullariga asoslangan. Asosiy manbalar sifatida H. Dadaboyev va H. Yodgorovning "O'zbek harbiy terminologiyasi" (2021), "Tarixiy harbiy terminlar lug'ati", Gofurova S.M.ning harbiy terminologiya bo'yicha maqolasi, N.J. Kalknazarovichning harbiy xizmatchilar psixologik tayyorgarligi haqidagi ishlar, shuningdek xalqaro adabiyotlar (Army University Press harbiy kommunikatsiya bo'limi, Zilincikning harbiy strategiyada emotsiyalar roli) o'rganildi.

Metodologik bosqichlar:

1. Adabiyotlar tanlash va tizimlashtirish (200 dan ortiq termin tahlili).
2. Harbiy terminlarning strukturali-semantik tahlili (bir so'zli, birikma va qisqartmalar tasnifi).
3. Kognitiv lingvistika yondashuvi orqali metafora va kontseptual modellar aniqlash.
4. Psixologik ta'sirni empirik materiallar (buyruqlar, o'quv qo'llanmalari) asosida baholash.
5. Xulosalar chiqarish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Natija Harbiy terminlarning mantiqiy ta'siri birinchi navbatda aniqlik va mantiqiy tuzilishda namoyon bo'ladi. Ular sinonimlardan qochish, qisqalik va aniq ma'no bildirish xususiyatlariga ega bo'lib, muloqotda noaniqlikni bartaraf etadi. Masalan, "hujum", "mudofaa", "batalyon" kabi terminlar harbiy operatsiyalarda aniq tushunchalarni ifodalaydi va xatolik ehtimolini kamaytiradi. Strukturali jihatdan ular bir so'zli, birikma va qisqartmalar (abbreviatsiyalar) shaklida bo'lib, tez muloqotni ta'minlaydi.

Psixologik ta'siri esa harbiy xizmatchilarning ruhiy holatiga bevosita ta'sir qiladi. Harbiy terminlar motivatsiya, jangovar ruh va psixologik barqarorlikni shakllantiradi. "Axloqiy-psixologik tayyorgarlik", "jangovar o'rtoqlik" va "vatanparvarlik ruhida tarbiya" kabi terminlar askarlarning ichki dunyosini kuchaytiradi, stressga chidamlilikni oshiradi va qo'rquvni kamaytiradi. Harbiy psixologiyada bu terminlar komandir-askar munosabatlarida muhim rol o'ynab, guruh ichidagi muloqotni yaxshilaydi va ziddiyatlarni oldini oladi. Psixologik ta'sir orqali terminlar "ma'naviy immunitet"ni hosil qiladi va favqulodda vaziyatlarda tez qaror qabul qilishni ta'minlaydi.

Kommunikativ vazifalari: esa harbiy terminlarning asosiy funksiyasi bo'lib, buyruqlar, hisobotlar va o'quv jarayonida aniq axborot almashinuvini ta'minlaydi. Ular pragmatik funksiyaga ega bo'lib, muloqotni qisqa, aniq va samarali qiladi. Masalan, radioaloqa yoki jang maydonida qisqartmalar foydalanish radio trafiginini qisqartiradi va xatolikni oldini oladi. Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan terminlar metafora orqali

(masalan, “tank hujumi” kontsepti) tafakkurni shakllantiradi va harbiy jamoada umumiy tushunishni yaratadi.

Harbiy sohada ishlatilishidagi ahamiyati esa strategik darajada yuqori: operatsiyalarda xatolikni kamaytirish, o‘quv-tarbiya jarayonida intizomni oshirish, xalqaro hamkorlikda standartlashtirish va milliy mudofaa tizimini mustahkamlashda muhimdir. O‘zbek harbiy terminologiyasining rivojlanishi (xorijiy o‘zlashmalar va milliy ekvivalentlar) Qurolli Kuchlarning zamonaviy talablariga javob berishga yordam beradi.

Xulosa: Harbiy terminlar mantiqiy aniqlik, psixologik kuch va kommunikativ samaradorlikni birlashtirgan maxsus leksik qatlamdir. Ular nafaqat muloqot vositasi, balki harbiy xizmatchilarning ruhiy tayyorgarligi va jangovar samaradorligining muhim omilidir. O‘zbekiston Qurolli Kuchlari kontekstida harbiy terminologiyani yanada takomillashtirish, standartlashtirish va psixologik ta’sirini chuqurlashtirish milliy mudofaa salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Kelajak tadqiqotlar harbiy terminlarning kognitiv-psixologik modellarini empirik jihatdan o‘rganishga qaratilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Musurmanova Sh.Q. Harbiy soha terminlarining tilshunoslik va lug‘atshunoslikka kirib kelish jarayoni // *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. 2022.
2. Gofurova S.M. The role and classification of military terminology in linguistics // *Educator Insights: A Journal of Teaching Theory and Practice*. 2025.
3. “Harbiy psixologiya: zamonaviy yondashuvlar” ilmiy maqolalar to‘plami. Buxoro davlat universiteti. 2025.
4. Dadaboyev H., Yodgorov H. O‘zbek harbiy terminologiyasi. O‘quv qo‘llanma.
5. Kalknazarovich N.J. Harbiy xizmatchilarning psixologik tayyorgarligi: nazariy asoslar va amaliy yondashuvlar // *CyberLeninka*. 2025.
6. Chapter 11. Military Communication // *Army University Press*.
7. Zilincik S. The Role of Emotions in Military Strategy // *Texas National Security Review*. 2022.
8. O‘zbekiston terminologiyasi o‘quv qo‘llanmalari (NamDU va boshqalar). 2024.